

YARI SÖMÜRGE-LİBERAL-DEVLETÇİ YILLAR

Hasan ÖZSAN

Sayıştay Uzman Denetçisi

GİRİŞ

XI. Yüzyılda Hindistan yolunun keşfedilmesiyle Osmanlı topraklarından da geçen İpek ve Baharat yolunun önemi kayboldu. Prof. İbrahim Kafesoğlu doğudan batıya uzanan ticaret yolunun okyanuslara kaymış olmasını şöyle değerlendirir; "Türkler XI. yüzyılın ortalarına kadar, yeryüzünün en ileri toplumu idiler. Dünyanın yarısı ve en güzel parçaları ellerindeydi. Avrupalıların yeni deniz yolları bulmaları ve kapalı kıta sisteminden çıkmaları, iktisadi düzeni Türkler aleyhine bozdu. Avrupalıları dünyanın efendisi yaptı."

Transit ticaret yolunun okyanuslara kayması sonucunda Osmanlı Devleti'nin uğrayacağı zararın giderilemeyeceğini, dönemin yöneticileri anlamışlar ve padişahları önlem almaları için uyarılmışlardır. Bu husus tarihçi ve şair Lutfî Paşa'nın Asafname'sinde de yazılıdır. Vezirler Sultan Selim'e, Kanunî'ye ve III. Murat'a; Avrupalıların donanmada üstünlüğü ele geçirdiklerini, donanmanın iyileştirilmesi gerektiğini, Yemen kıyılarının derhal alınarak ticarete elkonulmasını; aksi halde, Avrupalıların İslam ülkelerini egemenlikleri altına alacaklarını bildirmişlerdir.

Ancak, Portekizliler deniz savaşlarında Osmanlıların donanmasını yok edince okyanuslara açılan ticaret yolunu denetim altına almaları olanağı kalmadı. Diğer yandan Don ve Volga ırmaklarını bir kanalla birleşme ve Süveyş kanalını açma projeleri de gerçekleştirilemeyince ticaret yolunu Osmanlı topraklarından geçirme şansı kaçırılmış oldu. Bu başarısızlıklar sonucunda oldukça geniş ve uzun olan transit ticaret yolu üzerinde bulunan şehirler, kasabalar, köyler zor duruma düşmüş, devlet en önemli gelir kaynağından (haraç ve vergilerden) yoksun kalmıştır. Bu arada Osmanlı, Viyana kapılarında, arkasında kendisine hasım olarak birçok ülke bırakarak geri dönmüştür. Transit ticaretten elde ettiği geliri korumak ve devletlerarası ilişkilerde yalnız kalmamak için Fransa ve İngiltere'yle başlayan ve daha sonra Hollanda, Avusturya, Prusya ile genişleyen ve bir çok Avrupa ülkesini de kapsayan bir dizi ticari ayrıcalıkları tanımak zorunda kalacaktır. (Kapitülasyonlar)

Müstemin diye adlandırılan Avrupalı tüccarlar bu ayrıcalıklı durumdan yararlanarak önceleri Osmanlı'nın kıyı kentlerine ve daha sonra da Anadolu'nun iç kısımlarına kadar yayılarak ticari uğraşlarını sürdürecektir. Osmanlı topraklarında serbestçe dolaşıyorlar, denizlerde kendi bayraklarını taşıyan gemileri kullanıyorlar; alımda, satımda her türlü kolaylıklar tanıdı-

yor, vergilerini yerli tüccara göre çok düşük ödüyorlardı. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise Avrupalı tüccarlara tanınan ayrıcalıkların çok daha genişletildiği görülür. Osmanlı ülkesi içinde kendi mahkemelerini kurarak, ticari anlaşmazlıkları bu mahkemelerde karara bağlıyorlardı.

Avrupalı tüccarlara tanınan ayrıcalıklar ve kolaylıklar karşısında yerli tüccarlar rekabet edemez duruma düştüler. Gayri Müslim diye anılan (Rum, Ermeni, Yahudi) tüccarlar bu durumdan kurtulmanın yolunu buldular. Yabancı konsolosluklarda tercüman olarak gösterilerek kendilerine berat verildi. Böylece müstemine tanınan ayrıcalıklardan ve haklardan aynen yararlanmaya başladılar. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkların hakları Avrupa'ya verilince beratlı duruma geçen gayri müslim sayısı daha da arttı. Sonuçta bu azınlıklar yabancıların yanında yer alarak Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırmışlardır.

Batı Anadolu'da tüm yöreyi kapsayan ticaret ve tefecilik bu azınlıkların eline geçti. Mültezimle, ayanla, büyük toprak sahibi eşrafla içli dışlı oldular. Anadolu'nun içlerine sızmaya çalışan müstem'in yerel yapıyı ele geçirmiş olan azınlık tüccarlarıyla karşılaşınca onlarla ortaklık kurmak zorunda kaldı. Kıyı kentleri denetim altında tutan Avrupalı tüccarlar dış bağlantıları kuruyor, yöre ilişkileri yoğun olan azınlık tüccarları da bir yandan ithal mallarını Anadolu'ya pazarlarken, diğer yandan da ihracata konu malları yörelerden toplayarak liman kentlerindeki Avrupalı tüccarlara gönderiyorlardı.

Bu arada Mısır'da Mehmed Ali Paşa bağımsız bir güç halini almış, Osmanlı'nın Mısır'daki gelirlerine el koymuştu. Ona karşı destek sağlamak için Osmanlılar İngilizlerle görüşmelere başladı. Sonucunda Baltalimanı'nda (1838) bir antlaşma yapıldı (Baltalimanı antlaşması Ticaret Antlaşması olarak da bilinir). Aynı antlaşma İngilizlerden sonra Belçika ve Fransa ile ve daha sonra (1846) Rusya ile de yapılmıştır. Bu bir dizi ticari anlaşmalarla bir daha geri dönmek üzere Osmanlı'nın dış ticareti yabancılarla tamamen terk edilmiş oldu.

Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı altından kalkamayacağı bir mali krizin içine düştü. Ve ilk dış borcunu almak zorunda kaldı. 1854-1874 yılları arasında çıkardığı tahvilleri ancak % 56.8 karşılığında satabilmişti. Bu durumda anapara ile birlikte faizleri ödemekte zorlandı. Üstelik dışarıdan sağlanan para yatırım için de kullanılmamıştı. Ödemek için çareler arandı. Vadesi gelen borçları öncelikle ödeme kararı alındı (Ramazan kararnamesi). Bu taksitlere ancak üç ay dayanabildi. Bu arada içerden Galata Bankerlerinden borç da alınmıştı. Biriken iç ve dış borçların altında ezilen Osmanlı Devleti 1876 yılında borçlarını ödeyecek durumda olmadığını duyurdu. 1879 yılında iç borçların ödenebilmesi için ülkenin bütün, müskirat, balık avı, tuz, damga, vergi ve öşürleri on yıl süreyle Galata Bankerlerine bırakıldı. Bu iş için Rüsum-ı Sitte İdaresi kuruldu. Bu anlaşmaya Fransa ve İngiltere tepki gösterince Osmanlılar bütün alacaklıların temsilcilerini İstanbul'a çağırıldı.

Görüşmeler sonucunda (1881) Muharrem kararnamesi'yle borçların nasıl ve ne şekilde ödeneceği hususunda anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma çerçevesinde Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye Meclisi kuruldu. Meclis alacaklı ülkelerin, Galata bankerlerinin ve Osmanlı Bankası'nın temsilcilerinden oluşturulmuştu. Borçlara ayrılmış olan balıkçılık, tuz, tütün, ipek, pul ve alkolden alınan vergi ve damga resmi gibi önemli ve kolay olan gelirler, kısaca Düyun-ı Umumi İdaresi denilen bu meclis tarafından toplanacaktı.

Bandrol yoluyla alınan tütün vergisi en önemli gelirdi. Bunu bilen Avrupalılar bu geliri daha da artırmak ve denetim altında bulundurmamak amacıyla Tütün Rejisi adı altında bir şirket kurdular. Ülkedeki tütün ekim alanlarının belirlenmesi, alımı, işlenmesi, satımı Reji'nin tekelindeydi. İmtiyaz süresi önceleri 25 yıl iken Osmanlı Bankası'nın şirketten borç alması üzerine bu süre 10 yıl daha uzatılmıştır. Bu şirkette üç binden fazla işçi çalışıyordu. 140.000 kadar ailenin geçimi bu şirkete bağlıydı. Kaçakçılığa karşı kendi kolluk gücünü oluşturmuş olan Reji ile köylüler arasında çıkan çatışmalarda 40.000 kadar insanın öldüğü biliniyor (Tütün Reji Şirketi'nin varlığına 1929 yılında son verilmiştir).

Düyun-ı Umumiye İdaresi yirmiye yakın şehirde örgütlenerek 5.000 çalışanı ile Anadolu'nun içlerine kadar yayılmıştı. Sevr Anlaşması (1920) sonrasında da mali egemenliklerini sürdüreceklerini sanan Avrupalılar Cumhuriyet Hükümetinin kararlı tutumu karşısında Lozan anlaşması çerçevesinde Düyun-ı Umumiye İdaresini Türkiye'nin dışına çıkarılmasına razı oldular (Türkiye en son taksidi 1954 yılında ödeyerek Osmanlılara ait olan borçlardan kurtulmuş oldu).

KURTULUŞTAN SONRA

Yarı sömürge durumuna gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nu tam sömürge haline getirmek için işgal kuvvetleri Anadolu'ya girince Mustafa Kemal ve arkadaşları kurtuluş mücadelesini başlattılar. O sırada bağımsızlığı elde etmekten başka şey düşünmüyorlardı. Elbetteki o koşullarda hedefledikleri belirli bir ekonomik model yoktu. Tek hedefleri vardı; bağımsızlık.

Kurtuluştan sonra öncelikle ve ivedilikle "İktisadi meseleler" ele alındı. Ülke, doğal olarak Osmanlı'dan kalma iktisadi izleri taşıyordu; Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'deki söylevinde şunları söylüyordu : "... milletimizi bugünkü iktisadi sefaletle mahkum eden mülga kapitülasyonların yürekler acısı halini hatırlatmadan geçemem. Malumunuzdur ki memleketimiz iktisadi teşkilat ve muhit itibarıyla kuvvetli bir halde bulunmuyordu. Ferdi iktisat kıymetleri de serbest rekabete mukavemet edebilecek dereceye ulaşmamıştı. Tanzimat'ın açtığı serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemeyen iktisadiyatımızı bir de iktisadi kapitülasyon zincirleriyle bağladı. Teşkilat ve ferdi kıymet bakımlarından bizden çok kuvvetli olanlar memleketimizde, bir de fazla olarak imtiyazlı bir mevkiye bulunuyorlar-

dı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şartlar altında memleketimize sokuyorlardı. Bütün iktisat kollarımıza bu sayede hakim olmuşlardır."

"Efendiler! Bize karşı yapılan rekabet hakikaten çok gayrimeşrû hakikaten çok kahredici idi. Rakiplerimiz bu surette gelişmeye elverişli sanayimizi de mahvettiler. Ziraatımıza da zarar verdiler. İnkişaf ve mali iktisadi gelişmemizin önüne geçtiler."

Lozan'da kapitülasyonların masaya getirilmesini Mustafa Kemal'in ne kadar sert tepki gösterdiğini 25 Aralık 1922'de Le Journal muhabiri Poul Heriot'ya verdiği demeçten anlıyoruz:

"Lozan bize hayret edilecek, şaşılacak diğer manzaralar da hazırlamakta geri durmadı. Kapitülasyonların konferansta birçok toplantıları işgal etmiş olması sebebini anlayamıyoruz. Bu meselenin söz konusu ve müzakerede edilmesi bile milli onurumuza yöneltmiş bir hakarettir. Kapitülasyonların Türk milleti için ne derece tiksiniç bir şey olduğunu size tarife muktedir değilim. Bunları diğer şekil ve namlar altında gizleyerek bize kabul ettirmeyi başaracaklarını tasavvur ve tahayyül edenler bu babta pek çok aldanıyorlar. Zira, Türkler kapitülasyonların devamının kendilerini pek az bir vakitte ölüme sevkedeceğini pek iyi anlamışlardır. Türkiye, esir olarak mahvolmaktansa, son nefesine kadar mücadele ve mücahadelede bulunmaya azmetmiştir.

Ümit ederim ki, bizimle barış yapmak istediklerini söyleyenler görüşlerinde ısrar etmeyerek, bu meselede Türk milletinin azim ve iradesini aleyhine yürümeğe kabil olamayacağını yakında göstermeye müsaraat edeceklerdir."

(Nitekim taraf devletlerin tümü kapitülasyonların kaldırıldığını 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması'nın 23. Maddesiyle kabul etmişlerdir.)

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE LİBERAL DÖNEM

İzmir İktisat Kongresi'nin yapıldığı Şubat 1923'de ulusal sermayeden, sermaye birikiminden söz edilemezdi; çünkü, sermaye hareketi ve üretim ilişkileri tümüyle yabancıların ve azınlıkların denetimindeydi. Ulusal girişimcilikten söz edilemezdi; çünkü, ticaret imtiyazlarla donatılmış olan Avrupalı ve azınlık tüccarlarının eline geçmişti. Anadolu insanı, toprakla uğraşmış ve askerlik yapmıştı. (Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklardan alınan vergi kaldırılarak, yerine bedelli askerlik getirilmişti. Azınlıklar askerlik yerine ticaret yapmışlardır.) Bu nedenlerle sanayiden ve ticaretten anlamıyorlardı. Ulusal sermaye birikimini sağlamak, ticareti Avrupalılar ile azınlıklar elinden kurtararak Anadolu insanını sanayinin ve ticaretin içine çekmek, kısacası ulusal iktisat politikasını belirlemek; Lozan'da taraf ülke-

lere doğru mesajlar vermek amacıyla Cumhuriyetin ilk iktisat kongresi İzmir'de gerçekleştirildi. Kongreye yurdun her köşesinden ve her kesiminden temsilciler çağrıldı. Nedenini Mustafa Kemal Kongrenin açış söylevinde şöyle açıklıyordu :

"... Sizler doğrudan doğruya milletimizi temsil eden halk sınıflarının içinden ve onlar tarafından müntehip olarak geliyorsunuz. Bu itibarla memleketimizin halini, ihtiyacını, milletimizin emellerini yakından ve herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğiniz tedbirler, halkın lisanından söylenmiş telakki olunur. Ve bunun için en büyük isabetlere malik olur. Çünkü halkın sesi, Hakkın sesidir."

Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bey de kongrenin amacını şöyle açıklıyordu :

"Bu kongreyi millet ve memleketimizin kaabiliyet ve ihtiyacıyla iktisadiyesini elbirliği ile tetkik ederek ona göre ve bir sây ve ittila usulu vaz ve tetkik eylemek ve aynı zamanda memleketimizin muhtelif ve şimdiye kadar yekdiğerine yabancı kalmış iktisat amillerini birbiri ile tanıştırmak için açıyoruz."

Kongre'de alınan kararların bağlayıcı olmaması, istişari nitelikte olmasına rağmen, sonuçları itibariyle Cumhuriyet Hükümetinin uygulayacağı iktisat politikasına ulusal kimlik bindirilmiş oluyordu. Bu tarihten sonra azınlıkların iktisadi yapıdaki işlevleri en aza indirilerek, yerine Türk tüccar ve sanayicileri getiriliyordu. Yerli sermaye birikiminin oluşması ve örgütlenbilmesi için hükümet tüm olanakları seferber ediyordu. Yabancı sermayeye hayır denilmiyordu. Cumhuriyet yasalarına bağlı ve ulusal çıkarlar uygun olduğu sürece izin veriliyordu. Nitekim, Mustafa Kemal'in kongrede yabancı sermaye için söyledikleri şunlardır :

"İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zan olunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil ..."

Beklenti halinde olan halkın güvenine layık olmak ve Lozan'da eski imtiyazları dayatmaya çalışan Avrupa'ya verilecek olan mesajlar çok önemliydi. Ahmet E. YALMAN, Vakıf Gazetesi'ndeki 15 Şubat 1923 tarihli yazısında şöyle diyordu :

"Bu kongrenin tam Lozan müzakeratının iktisadi ihtilafları yüzünden inkıtaa uğradığı bir sırada küşad edilmesini bir hüsnü tesadüf addetmek lazım gelir. Türklerin mesela Karaağaç yüzünden harp etmesini tabii gören, fakat iktisadi esarete karşı mücadele açmalarını manasız ve mantıksız bulan

bazı ecnebilere kongre'de söylenecek sözler en belîğ bir cevap teşkil edecektir."

Kongre yurtda ve dış dünyada dikkatle izleniyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat politikasıyla ilgili düşünceleri nelerdir? Osmanlılar'dan kalan hesapların tasfiyesinde ne yapılacak? İmtiyazlara fena halde alışmış olan Avrupalılara yabancı sermaye ile ilgili görüşler nelerdir?

İzmir İktisat Kongresi'nden çıkan sonuçlar özet olarak şöyleydi :

- Devlet özel girişimciliğe her türlü güvenceyi vermeye hazırdır. Gerekmedikçe piyasaya müdahaleye niyetli değildir.

- Ticaretin batılı anlamda serbest piyasa koşullarına göre yapılmasını sağlamak için devlet her türlü önlemi alacaktır.

- Yabancı sermayeye gereksinim vardır. Yasalara ve ulusal çıkarlara uyulmak koşuluyla güvence verilecektir.

Toprak reformu, devletçilik, çalışanların (işçilerin) sorunları gibi konular kongrede ele alınmamıştır. Araştırmacılar neden olarak şu gerekçeleri öne sürerler :

- Yol masrafları ve ikamet harcamaları gibi nedenlerle toplumun alt kesimi temsilci gönderemediğinden sorunlarını dile getirememiştir.

- Tüccar kesimi kongreye en hazırlıklı gelen kesimdi.

- Yurtda gerçek sanayileşme olmadığından bir işçi sınıfının varlığından zaten söz edilemezdi.

- Köylü kesimi ise ötedenberi siyasetten ve ülke yönetiminden habersizdi.

Genç Cumhuriyetin önderleri ekonomik bağımsızlık olmadan gerçek bağımsızlığın elde edilemeyeceği bilinci içindeydiler. Mustafa Kemal bu gerçeğin altını şu sözlerle çiziyordu: "İktisadiyat demek herşey demektir." Lord Curzen Lozan'da, kendinden emin bir şekilde, "Birkaç yıl sonra kapımızı çalacaksınız, bugün reddettiklerinizi kabul edeceksiniz." demişti. İsmet İNÖNÜ, demiryolu açılışı nedeniyle (1930) yapmış olduğu konuşmada, "Ben Lozan'dan döndüğüm zaman, Avrupa Türkiye'nin mali tarihini bir baktan diğerine düşmeye mahkum, içinden çıkılmaz bir vaziyette tasavvur etmekte haksız değildi. Ya memleket kendi vesaitiyle kalacak, maaşını veremeyen, yanmış yıkılmış harabeler içinde hiçbir imar yapamayan vaziyette yeis ve nevmidi içinde kendi kendine çöküp gidecek, yahut yaşayabilmek için Avrupa'nın karşısında diz çökerek, istiklal mücadelesinin bütün neticeleri pahasına ekmek parası arayacaktır."

Avrupa'nın karşısında diz çökmek için "iktisada" ulusal bir kimlik kazandırmak gerekiyordu. Devlet kendi kaynaklarını kullanacak sanayici, tüccar, çiftçi yetiştirmek için destek verecek, ulusal sermayenin oluşumu

için önder olacaktı. Bu nedenlerle İzmir İktisat Kongresi'nden "devlet desteği" çıkmıştır. Bu nedenlerle kongreden "Özel faaliyet inisiyatifinin son bulduğu noktada devletin görevleri başlar." anlayışı çıkmıştır.

DEVLETÇİLİK DÖNEMİ

"Özel faaliyet inisiyatifinin" hangi koşullarda, neden ve nasıl sona erdiğinin anlaşılması için İzmir İktisat Kongresi'nin üzerinden yedi yıl geçmesi gerekiyordu. Bu süre içinde hedeflenen yerli girişimci çıkmamış ve özel girişimcilik deneyimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Celal BAYAR Endüstri Kongresi'nde (1936) bu gerçeği acı bir şekilde dile getirmiştir :

"Memlekette ileri sürülmüş iddialardan birisi de, devletin kârlı ve büyük işleri kendi eline alarak hususi sermayeye iş bırakmamış olacağı endişesidir... Eğer sadece memleketin sanayileşmesini ve milletin muhtaç olduğu refahı, bazı hususi teşebbüslere ve bu teşebbüslere dayandığı sermayeye bırakmak lazım gelirse, lââkal iki asır daha intizar devresi geçirmekliğimiz lazımdı..."

Kadrocuların "Liberal Döneme" ilişkin görüşleri ise şöyledir :

"Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yıllık tecrübesi ve özel teşebbüsün en geniş bir şekilde, en müsait şartlarda teşvikine rağmen, gayet yetersiz sonuçlar elde etmesi, Türk iktisadi kalkınmasının özel teşebbüs eliyle yapılamayacağını göstermektedir. Özel teşebbüs, Türk ekonomisinin her sahasında iflas etmiştir. Tarımda özel teşebbüs, ilkel ve geleneksel bir teknikten kurtulamamıştır. Ticarete, özellikle dış ticarete özel teşebbüs, müstahsili istismar etmektedir. Dış ticaret gayri milli unsurların elinde olduğu için, ticaret kanalıyla yapılan sermaye terakümleri memleketimizde kalmıyor. Özel sanayi ise, bütün himaye ve teşvik tedbirlerine rağmen, bir montaj sanayii olmaktan ileri gidememiştir. İlkel teknik, şiddetli rekabetten doğan hileli imalat, cüz'i yatırım, yüksek maliyet, özel sanayimizin özelliklerindedir. Neticede özel sanayi, büyük sermayeye dayanan tesisler kuramamış ve Türkiye'nin sanayileşme temposu çok zayıf ve geri kalmıştır."

Türkiye'nin yukarıda değinilen özel durumunun yanısıra dünya 1929 yılında patlak veren ve 2. Dünya Savaşı'na kadar sürecektir olan ekonomi buhranının da etkisinde kaldı. Fiyatlar düştü, yabancı sermaye akımı kesildi, dünyada ticaret durdu. Günümüz deyimiyile piyasalarda yaprak kıvıldamıyordu. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iflaslar başladı. Kredi borcu olan çiftçiler, tüccarlar nakit sıkıntısı içine düştüler. Büyük şehirlerde işsizlik yayılıyordu. Her ülkede olduğu gibi bir arayışın içine girildi. İtalya ve Almanya'da faşistler, ABD'de teknokrotlar, Brezilya'da popülistler, Türkiye'de de Kadrocular piyasa öğretisinin terkedilmesini öneriyorlardı. Nitekim, İsmet İnönü'nü Sivas Demiryollarının açılışı (1930) sırasında "mutedil devlet"den sözettiğini görüyoruz. Artık devletin piyasalara müdahalesi zamanı gelmişti. Bundan sonra iktisadi faaliyetler özel kesime destek olmak

ise de kamu kesimi için bir zorunluluktur. Recep PEKER'e göre devlet, sadece içte ve dışta güvenliği sağlama gibi dar bir kalıp içinde düşünülmemeliydi. İktisat faaliyetlerle içiçeydi, ayrı düşünülmemeliydi, öncü olmalıydı. Piyasalara pekala müdahale edebilirdi. İsmet İNÖNÜ'ye göre de kalkınmanın yöntemlerini devlet belirlemeliydi. Kadroculara göre ise hakiki devletçilik cemiyetin bünyesinde bir istihaleyi tazammun eden bir sistemin ifadesiydi.

Denildiği gibi de oldu. 1930'lu yıllara gelindiğinde devlet iktisadi faaliyetlerin içine girdi. Lozan Anlaşması'ndaki gümrüklerle ilgili sınırlamalar 1932 yılında sona ermiştir. Derhal kota sistemi ile birlikte Türk Parasını Koruma Kanunu çerçevesinde kambiyo kontrolleri sistemi oluşturulur. Yabancı sermaye yakın takibe alınır. Halen yabancıların elinde bulunan çok sayıda şirket "demiryolları, telefon, elektrik, tramvay, havagazı, maden..." millileştirilir. 1929 dünya ekonomi buhranı nedeniyle yabancı sermaye akışının durmuş olmasına rağmen dış ödemeler dengesi artıya geçer. Bu sayede dış borca gereksinim duyulmaz. Ekonomideki dışa bağımlılığın sonu görünür. Faiz hadlerini bundan böyle devlet belirler. Tarım ve sanayi ürünlerindeki fiyat denetimi sağlanır. İmtiyazlı ve tekel özelliği olan şirketler kamu işletmeciliğine dönüştürülür. Madende devlet yatırım yapar. Un, şeker ve pamuklu bez ihtiyacı ithalat yoluyla karşılanırsa gelirken, yerli üretime geçilir. Sümerbank Yasası ile KİT sistemi getirilir. Bu ve benzeri iktisadi faaliyet ve önlemler belirli bir plan ve programa göre yapılır.(Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı-1934)

Göstergelere bakıldığında, bu dönemin 1923-1929 dönemine göre sınıai büyümede ve sermaye birikiminde daha başarılı olduğu anlaşılır. Milli gelir, büyüme hızı, milli hasılda sanayinin payı açısından da görünüm hemen hemen aynıdır. Üstelik ithalatın milli gelir içindeki payının da düşmüş olduğu görülür.(1930'dan sonra dışticaret fazlalığı vardır.) Amerika ve Avrupa ekonomik buhran elinde kıvranırsa Türkiye'nin sanayileşme yolunda olduğu ve büyüme hızında başarıya ulaştığı söylenebilir.

		1923-29	1930-32	1933-39
Milli Gelir Büyüme Hızı	(%)	10.9	1.5	9.1
Sanayide Büyüme Hızı	(%)	8.5	14.8	10.2
Milli Gelirde Sanayi Payı	(%)	11.4	13.6	16.9
Milli Gelirde Yatırım Payı	(%)	9.1	9.7	10.7
Milli Gelirde İthalat Payı	(%)	14.5	8.9	6.6
Dış Ticaret Açığı/Fazlası	(%)	-56.6	+6.6	+12.4

Devletçilik dönemine ilişkin yapılan eleştirileri ele almak kuşkusuz ayrı bir yazı konusudur. Ancak, konunun noksan kalmaması için bu eleştirileri ana başlıklar halinde belirtmekle yetinilecektir.

- Yabancı sermayeye ürkek davranılmıştır.
- Devlet eliyle zenginler türetilmiştir.
- Köylünün ve çiftçinin mağduriyeti önlenememiştir.
- Dünya konjektürünün durumundan yeterince yararlanılmadığından sanayileşmede fırsatlar kaçırılmıştır.
- İşçi sorunları (örgütlenme-grev-işçi hakları) ihmal edilmiştir.
- Toprak reformu yapılmamıştır.

Son olarak şu özelliği de belirtmekte yarar vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemlerinde iktisadi kalkınma ve cumhuriyet ilkelerine bağlı "muasır medeniyet" in gerekleri ile donatılmış nitelikli vatandaşlar yetiştirme ereği birlikte düşünülmüştür •

Not : Devlet müdahaleciliğinin hayli aşikâr olduğu 1923-1929 dönemini "Liberal" olarak nitelemek ne kadar tartışmalı ise, özel girişimciliğin desteklenmesinin sürdürüldüğü 1930-1936 dönemini "Devletçi" olarak nitelemek de bir o kadar tartışma götürür.

KAYNAK

- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedesi -İletişim Yayınları
- Doğan AVCIOĞLU-Türkiye'nin Düzeni-Bilgi Yayınevi-1968
- Sina AKŞİN-Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)-Yurt Yayınları-1981
- Doç.Dr. Şevket PAMUK-Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi(1500-1914)-Gerçek Yayınevi-1988
- Elif NACI-Atatürk'ün Temel Görüşleri-Gerçek Yayınevi-1968
- Levent KÖKER-Modernleşme-Kemalizm ve Demokrasi-İletişim Yayınları